

KÖTELEZŐK EMELT SZINTEN DANTÉTÓL LÁZÁR ERVINIG

Szerkesztette:
Papp Ágnes Klára
Sebők Melinda
Török Lajos

Olvasószerkesztő:
Darabos Csenge

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2023

© L'Harmattan Kiadó, 2023

© Szerzők, szerkesztők, 2023

Felelős kiadó:

Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Trócsányi László, a KRE rektora

Károli Gáspár Református Egyetem

1091 Budapest, Kálvin tér 9.

Telefon: 455-9060

Fax: 455-9062

Szakmai lektor: Vincze Ferenc

A borító Sebők Melinda fotójának felhasználásával készült.

DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-414-646-036-5>

ISBN 978-963-414-646-036-5

ISSN 2062-9850

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel.: +36-1-267-5979

harmattan@harmattan.hu

www.harmattan.hu

L'Harmattan France

5-7 Rue de l'École Polytechnique

75005 Paris

T.: 33.1.40.46.79.20

Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL

Via Degli Artisti 15

10124 Torino

Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198

Email: harmattan.italia@agora.it

Nyomdai előkészítés: Károli Könyvműhely

Szakmai koordinátor: Krizsai Fruzsina

Műszaki szerkesztő: Bödecs László

Borító: Kára László

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Tomcsányi Péter

TARTALOMJEGYZÉK

SEBŐK MELINDA: Előszó 7

FŰZFA BALÁZS: Kánonok (h)arca, avagy „ki viszi át..”?
Irodalomta(la)nítás Magyarországon 1978–2020 között 9

(LEGÚJABB) KÖTELEZŐ SZERZŐK

HORVÁTH ZSUZSA: Herczeg Ferenc: *Az élet kapuja*. Történelmi regény –
fikciós regény az életmű és az irodalmi kánon tükrében 31

SEBŐK MELINDA: Az én és a világ kapcsolatának változása
Babits Mihály lírájában Trianonig 55

PAPP ÁGNES KLÁRA: Elbeszélői hangnem és látásmód Kosztolányi
Pacsirta című regényében 79

TVERDOTA GYÖRGY: Ki vagyok én? Az önértelmezés, önteremtés
mozzanatai József Attila lírájában 95

VÁLASZTHATÓ SZERZŐK

GINTLI TIBOR: Lélektani érdekeltség és anekdotikus elbeszélésmód
Krúdy *Utolsó szivar az Arabs szürkénél* című novellájában 107

BERTHA ZOLTÁN: Táj és ember harmóniája, hűség és megmaradás
Kós Károly *Varju nemzetiség* című krónikás regényében 121

SEBŐK MELINDA: Képek és jelképek Pilinszky János *Szálkák* című
kötetében 145

TARTALOMJEGYZÉK

PAPP ÁGNES KLÁRA: A tündéri realizmus. Valóság és irodalom kapcsolatának megjelenése Lázár Ervin <i>Csillagmajor</i> című elbeszélésciklusában	161
--	-----

VILÁGIRODALOM

MÁTYUS NORBERT: Dante Alighieri <i>Isteni színjátéka</i> első éneke (<i>Pokol</i>) szövegének jelentésrétegei, az allegorikus olvasat lehetőségei	183
KÁLLAY G. KATALIN: Az elbeszélői hang többszólamúsága Emily Brontë <i>Üvöltő szelek</i> című regényében	203

AZ IRODALOM HATÁRTERÜLETEI

TÖRÖK LAJOS: Irodalom és film. Jókai Mór <i>Az arany ember</i> című regényének filmadaptációjáról	215
BOKA LÁSZLÓ: „A ti éneklétek ordítás, a ti dalolástok üvöltés”? A <i>Holnap</i> antológiák kiobbantotta pennaháborúkról és háttérükről	243
A kötet szerzői	267

„A TI ÉNEKLÉSTEK ORDÍTÁS,
A TI DALOLÁSTOK ÜVÖLTÉS”?
A Holnap antológiák kiobbantotta pennaháborúkról
és hátterükről*

—◀—
BOKA LÁSZLÓ

*A magyar líra modern forradalmának – minden túlzás nélkül
mondhatjuk – legerősebb dokumentuma A Holnap volt.¹*

(Juhász Gyula)

A *Holnap* néven ismert irodalmi csoportosulás s az általuk jegyzett antológiák a korai/klasszikus/esztétizáló modernség magyar irodalmi törekvéseiben a *Nyugat* mellett az első, viharos testületi megnyilatkozásokként ismertek. Rangjuk és szerepük nem merült ki Ady költészeti hatásának programszerű megjelenítésében, a lírikus Babits és Balázs Béla felfedezésében, illetve sok egyéb, a korban még periférikusnak számító érték (például Vajda János költészete) érdemi pozicionálásában. Óriási szerepük volt a korabeli irodalmi élet hangsúlyos decentralizációjában, rendezvényeik, matinéik révén pedig elsőként kezdeményezték a társadalmi modernség ösztönművészeti tapasztalatainak az együttes értelmezését. A *Holnap* költői „hetesfogata”, azaz a hét poéta (Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) mögött Nagyváradon megalakult fiatalos csoportosulás (és sokáig dédelgetett havi irodalmi folyóirattervük) a korban rendhagyónak számító intézményesülési fázisaik és viszonylag rövid működési idejük (1908–1911) ellenére egész szellemi mozgalmat indított útjára, ezáltal pedig a költők maguk is a napi nagypolitikai csatározások célkeresztjébe kerültek. Fellépésük eltérő irodalomkonceptiók, valamint különböző hagyomány- és nemzeteszemlék végső összecsapását eredményezte,² sike-

* A tanulmány írásának idején az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesültem.

¹ Juhász Gyula: Irodalom és művészet, *Nagyvárad*, 1909. január 1., 3.

² A témában lásd még: Szénási Zoltán: „Az irodalom hajdani bakói és koronaőrei.” A *Nyugat* és A *Holnap* fogadtatása, különös tekintettel a konzervatív kritikára, *Literatura*, 2013/1, 3–26; Boka László: A *Holnap* „kültagjai” és a karrier, in Biró Annamária – Boka László (szerk.): *Értelmiségi*

reik és országos visszhangjuk fordulópontként írható le „modernnek” és „konzervatívok” korabeli, széles merítésű, látványos, ugyanakkor igen összetett vitájában. A *Holnap* egy új, modern poétikai kódváltás igénybejelentésén túl ösztönzést adott, követendő példát mutatott a „magyar vidéknek” a korban meglehetősen kilátástalan irodalmi élete megszervezésére. Tagjaik, prominenseik pennahabóruikkal egy fokozatos irodalomszemléleti térfoglalást előlegeztek meg minde-
nekelőtt, akkor is, ha a fiatal társulás meglehetősen tapasztalatlanak, kitűzött céljaik piaci megvalósíthatóságát illetően pedig némiképp tájékozatlannak és naivnak is bizonyult. A holnaposok tervei kétségkívül nagyratörők voltak: szabad, mindenfajta autoritástól független, az alkotó egyéniség boldogulását segítő, annak autonómiáját biztosító, sok tekintetben szabálytalan csoportként, később – 1908 októberétől – formálisan „Társaság”-ként működtek a korabeli Magyarország egyik legdinamikusabban fejlődő, a művészetekben és az irodalomban az új hullámokra nyitott nagyvárosában, ezzel párhuzamosan hirdették a kor át-
alakuló kulturális életében a modernség összművészeti aspektusainak fontosságát. Ezt a remélt autonómiát, anyagi és szellemi függetlenséget hosszabb távon ugyan nem tudták biztosítani, folyóirattervük is terv maradt csupán, működésük azonban számos téren úttörő szerepet dokumentált, sok esetben végső áttörést eredményezett a hazai modernitás történetében. A magyar irodalomtörténet-írás egyik fájó hiányossága, hogy szerepükről monografikus összegzés mindmáig nem született, a korábban feltáratlan működésüket s tagjaik szerepét hol szándékos és érdekezérelt lekicsinylések, hol legendásító túlzások övezték. Mindez annak ellenére, hogy a modernség poétikai eljárásait és első megnyilatkozásait, az ún. „fiatal irodalmat” támadó korabeli kritikák elsőként őrajtuk csattantak,³ felléptük ezért is többes vitapozíciót eredményezett 1908 őszétől, amit az irodalmin túl a társadalmi modernség megnyilvánulási folyamataiban és piaci szegmenseiben is vizsgálni szükséges. Az eszmei-társadalmi progresszió elodázhatatlansága, változásigénye felléptük hatására s működésük által lett végképp nyilvánvaló, maga a vitapozíció szülte legkülönbözőbb szövegek (a szaktanulmányoktól a gúnyiratokig és a napisajtó átpolitizált vezércikkeiig) pedig egy korábbi, felszín alatt érlelődő, igen sokrétű (irodalomesztétikai, társadalmi, gazdasági stb.) krízishelyzetre mutattak rá. E polémiai és pozícióharcok kihatással voltak ráadásul a 20. század első évtizedeinek egyéb, radikálisnak mondható vitáira is (pl. az 1915–1916-os Ady–Rákosi-vitára), de rávilágítottak az új

karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások, Nagyvárad–Budapest, Partium Kiadó–reciti, 2014, 175–200; Boka László: „Szellemi erupció” – és hadi készülődések, *Irodalomismeret*, 2016/4, 15–32.

³ Lásd Ilia Mihály: A Nyugat és A Holnap programja, *Tiszatáj*, 62. évf., 2008/11, 6.

törekvések közötti rivalizálásokra is, akárcsak az egyes csoportérdekek mentén húzódo törésvonalakra.

Aligha kérdéses, hogy a 20. század első évtizedének irodalmi mezője s abban a modernitás térnyerése egy *komplex rendszertörténet* jegyében vizsgálható hitelesen. Az új század fordulójától többes értelemben osztottnak nevezhető mezőben a különböző értékelvek és az egyéni karrierlehetőségek vizsgálata nem építhet egy meglehetősen sokáig felületesen és tévesen kanonizálódott, fejlődés-elvű, egyetlen centrummal számolni kívánó diszkurzív hagyományra, mely a marxista irodalomtörténet-írásban tudatosan kívánt mellőzni alapvető tényeket. Többek között azt, hogy maga a *modernség* (művészeti, de akár piaci és társadalmi vetületeiben is) hatványozottan összetett szellemi áramlatok sodrásában értelmezhető csak, vagyis egy bonyolult, többes arcúval rendelkező művészet-szociológiai jelenségként írható le leginkább, melynek egyes formái és fokozatai egymásra utalva, egymás kölcsönhatására formálódtak és épültek ki, s időben is folyamatos változásban maradtak. E bonyolult hálózat összetettségéről alkotott narratívákban a *Nyugat* túlzott hegemóniája sokáig minden más törekvést igaztalanul szorított ki még az egykori események epizód szerepeiből is. Hely szűkében e problémakör átfogó tárgyalása helyett az alábbiakban *A Holnap* (több tekintetben is a teljes rendszert megvilágító) tipikus, netán atipikus recepciójából néhány releváns problémacsokorra szűkítem a mondandóm, főként az 1908-as és 1909-es fontos esztendőkre tekintve.⁴

Mindez nem volt függetleníthető természetesen Ady Endre korabeli szerepétől, végső költészeti beérkezésétől (az 1903 után fokozatosan kiteljesedő szimbolizmusától és főképp az 1906-os, 1907-es kötetei visszhangjától, hirdetett eszméitől, az őt ért kritikai támadásoktól) és persze a vitáktól kísért publicisztikai tevékenységétől sem, amelyben az irodalmi életen túl nem egy ízben a társadalmi-kulturális modernizációnak a szükségességét is tematizálta. A csoportos fellépések és intézményesülési kísérletek tehát e koordinátarendszerben nyernek igazi jelentőséget. Tudatosítanunk érdemes ugyanakkor azt is, hogy ezen említett évek során még jóval nagyobb – s nem feltétlenül kívánt – rivaldafény jutott *A Holnap* néven ismertté vált csoportosulásnak. A századelő modernizáló irodalmi-művészeti gyakorlatát ért kemény támadások (többes irányból)

⁴ E két esztendő többes cezúra-jellegét már több helyütt indokoltam. Lásd többek közt Boka László: „Az elsüllyedt utak”. Mindenség-keresés, belső vívódások és a kiúttalanság tapasztalata az Ady-életműben, in Boka László és Rózsafalvi Zsuzsanna (szerk.): „*Valaki útravált...*” – *Az úton levő és kiútkereső Ady Endre*, Budapest, OSZK–MMA, 2019, 207–243, továbbá: Boka László: „Sem rokona”? – egyediség, úttörőség és líratörténeti kölcsönhatások az Ady-életmű körül 1908 előtt, in Borbás Andrea – Nagy Réka (szerk.): *Az én testamentumom. Tanulmányok Ady Endréről*, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, PIM Studiolo, 2020, 333–400.

elsődlegesen őket vették célba. Az antológiák megjelenése (1908 őszén, illetve 1909 tavaszán), illetve a tervezett folyóiratuk lehetősége (eredetileg havi megjelenésű, modern irodalmi revüt terveztek kiadni Nagyváradon) sokáig erőteljesebben tematizálta a magyar kulturális szférát és a politikai, illetve közéleti fórumokat, mint a mából visszatekintve jóval stabilabb, egyértelmű hegemoniával rendelkező fővárosi társuk, a *Nyugat*. A *Holnap* hatása messze nem volt sem lokális, sem átmeneti. A hét költő mögött utóbb megalakult Társaság⁵ nem egyszerűen egy új folyóirat létrehozásában volt érdekelt, hanem a létezőkhöz képest valami egészen más, független és szabad, ösztönös művészeti fórum létrehozását álmodta meg. Az alábbiakban mindezt az őket ért vádak, kritikák, elutasítások és csapdahelyzetek, érdekütközések perspektívájából kívánom érzékeltetni, hét tétel, illetve egy-egy ehhez kapcsolódó problémakör mentén. 1908 őszétől a *Holnapban* szerepet vállalók (költők és elvbarátok) országos osztály alá vették több irányból is. 1. Többnyire várt, várható módon összeütközésbe kerültek az irodalmi konzervativizmus és tradicionalizmus, a hatalmon lévő népnemzeti kánon vezető képviselőivel és irodalomszemléletével. 2. Kevésbé várt módon szemben találták magukat a nagypolitikával: elsődlegesen kormányzati körökkel és azok moralitására (például erkölcstelen életvitelre) vagy nemzetkarakterológiára építő vádzuhatagával, de bizonyos szinten más (például szélsőbalos, marxista) ideológiai platformokkal és irodalomra vonatkoztatott elvárásrendjeikkel is. 3. Csoportos fellépésük révén kiéleződött a hagyományosnak mondható apákfiúk harc, vagyis a generációs, idős-fiatal nézetkülönbségekre apelláló, óhatatlanul eltérő irodalom- és művészetszemléleti polémia. 4. Újfént megjelent a főváros-vidék ellentétpár, tematizálódott a centralizált-decentralizálendő irodalmi élet kérdésköre, annak lehetősége. 5. A hirtelen jött rivaldafény és Ady esetleges „leszerződötése” okán szembesülniük kellett a „modernség” kisajátításának erőteljes vádjával a *Nyugat* részéről, az elvileg egy táboron belül elvárt eszmei támogatás helyett meg kellett tapasztalniuk a rivalizálásból fakadó helyzet hátulütőit. 6. A főleg konzervatív oldalról érkező szemléleti adyzmus-vadakon túl az Adyval egy kötetben fellépők a kezdetektől viaskodhattak az olcsó és igaztalan (sajnálatosan a *Nyugat* hasábjain is helyet kapó) epigonizmus-vadakkal, miközben rövid ideig Ady meghasonlását, ideiglenes „cserbenhagyását” is meg tapasztalták. 7. A holnaposok szembekerültek konkrét piaci érdekekkel, rendha-

⁵ A szabad szervezeti formából egyesületi jogi formává szerveződők formális tisztikara a következő lett: dr. Dénes Sándor elnök, Juhász Gyula és dr. Berkovits René alelnökök, Dutka Ákos titkár. 1908 októberét követően tucatnyi haladó szellemiségű alkotó (képzőművész, zeneszerző, publicista és egyéb értelmiségi) csatlakozott hozzájuk, többek között Franyó Zoltán, Horváth Henrik, Manojiovics Theodor, Mohácsi Jenő, Sarkadi Lajos, Szunyogh Barna, Tibor Ernő, Wertheimstein Viktor, Lesznai Anna, Reinitz Béla, Böszörményi Andor és Balogh István is.

gyó intézményesülési kísérleteik – a folyóirattervük mellett irodalmi és színházi estjeik, képzőművészeti matinéik – markáns térfoglalási szándéknak minősültek sokak szemében, s aggályokat ébresztettek helyi és fővárosi szinten is, melyek révén leginkább csak szándékos botránykeltéssel és bármi áron történő önreklámmal vádolták meg őket.

Az első antológia országos sajtóvisszhangjából az élesebb kritikák (vagy éppen az ellenük intézett politikai kirohanások) a *centrum és periféria*, illetve *abszolút autoritás és többes minoritás* (azaz fórumokat, javakat és pozíciókat birtokló, döntéshelyzetben lévő vagy csak autoriter tekintélyű többség versus ezek teljes hiányával küzdő kisebbség) viszonyrendszerében is leírhatók lennének. Ugyanakkor további rétegzettségekre, irodalomszociológiai összetevőkre is figyelmeztetnünk szükséges: konkrét piaci résekre, átalakuló hazai sajtóhálózatra és vajúdó könyvkiadásra, s ebben a szépirodalom helyzetére, kialakuló új olvasótábor(ok)ra és kánoni érdekviszony(ok)ra, amelyek így együttesen a korabeli primer recepcióra épülő irodalmi siker és karrierépítés bonyolult kérdéskörével összefüggenek.

ADYZMUS

A vádak alapja és az elutasítás mértékegysége természetesen és mindenekelőtt a váradi mozgalom (és a készülő antológia) élére 1908 tavaszán álló Ady Endre provokatívnek minősített költészete és publicisztikája volt. Az „adyzmus” 1904-től datálható vádjá (benne kiemelten az érthetetlen, beteges, öntelt, hazafiatlan jelzőkkel) a közbeszéd szintjén 1908-ra csoportossá bővült, kiterjesztődött egy teljes generációra – olykor a költő ifjabb társai legnagyobb ellenkezésére.⁶ Az Ady mellé sorolt poéták a nyelvi kódváltás látványos igénybejelentésén túl 1908 őszétől nemzedékszerűen is kitagadottakká váltak, idegen minták követőiként, „francia növendékek”-ként lettek megbélyegezve. Mindennek alapját egyrészt az képezte, hogy „Ady fellépése a magyarországi polgárosodás, illetve a klasszikus modernség sűrűsödésének pontján nemcsak irodalmi, de lét- s egyúttal történelemszemléleti fordulatot”⁷ is hozott. Nem maradt visszhangtalan ugyan a

⁶ Ady elsődlegesen mint jelenség volt fontos a korban, amint azt Vezér Erzsébet is hangsúlyozta. Nonkonform egyénisége, makacs karaktere, társadalmi változásokat sürgető elvei, konvenciókkal nem törődő életvitele és a mindennek hangot adó költészete és publicisztikája *együttesen* szervezte képletes táborba a moderneket. Ezért volt lehetséges az ellenfelek szemében az adyzmus címszó alatt egy látszólag egységes platform megbélyegzése, miközben az nagyon is széttartó, több esetben szemlélyes ellentéttekkel is tűzdelt s eltérő poétikai hagyománysszemléleteket fedő alakulatokat jelentett.

⁷ Lásd N. Pál József: *Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita: Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természete és következményei*, Jyväskylä–Pécs, University of Jyväskylä, 2008.

Nyugat indulása sem, a nagyváradi csoportos fellépés azonban felszított és élesített minden korábbi kritikát. Míg korábban elszórtnak volt mondható – N. Pál József kifejezésével „csak takaréklángon égett” – a modernnek elleni „agitáció”, 1908 szeptemberétől az elutasítás mértéke minden korábbinál erőteljesebbnek bizonyult és egységesebbnek is mutatkozott. Mindezen recepció szándékosan összemosta, homogenizálta az Ady mellett fellépők líráját, valós poétikai értékeik kritikái felmérése helyett csupán morális vagy ideológiai aggályokkal állva elő. »«Holnaposoknak«, »dekadenseknek«, »nyugatiaknak«, vagy »moderneknek« nevezék magokat: lényegében egyre megy...» – írta e viták csúcspontján a *Magyar Hírlap*-beli cikkében Bársony István 1909 januárjában, amikor a Petőfi Társaságban is felszóltak *A Holnap* ellen, mint ahogyan Apponyi Albert kultuszminiszter is szükségét érezte szót emelni a „modern elvadások” vélt veszedelmeitől óvva. Szabolcska Mihály ugyanekkor „egynémely modern poétának” üzenté gúnyolódva, versparódiában (Tomba Mihály ismert verssorát parafrázálva): „Fiaim, csak énekeljete!” A Petőfi Társaság 1909. január 6-i ülésén Herczeg Ferenc is megismételte, hogy „amit iskolának vagy irányának szokás nevezni”, az nem egyéb, mint tehetségtelen utánzók csoportosulása.⁸ Az első antológiát szerkesztő Antal Sándor visszaemlékezése értelmében:

A Holnapnak az volt a baja, hogy túlságosan sikerült. Szembe találtuk magunkat – nemcsak Pesttel, hanem – az öreg Lévy Józseftől Oláh Gáborig mindenkivel. (...) Fél esztendőn keresztül a Magyar Tudományos Akadémia elnöki székéből is, a napi sajtóban is, a vicclapokban is, az iskolai önképzőkörökben is, állandóan csak velünk foglalkoztak.⁹

A versválogatásnak közel a felét Ady-versek tették ki, így a kritikák (és a csekélyebb számú dicséretetek) jelentős része is ebben talált magának kiindulópontot. „Kicsik és nagyok, tudók és tudatlanok leveleztek, cikkeztek, nyilatkoztak, kroit és verseket írtak *A Holnap*, illetve az Ady Endre nevezetű veszedelem ellen.”¹⁰ 1908 őszét és télét már az a kiterjedt, nagyszabású polémia jellemezte, melyet a Budapesti Újságírók Egyesületének éves *Almanachja* dokumentált, s amelynek bevezetőjében a szerkesztő Zuboly (Bányai Elemér) kénytelen volt megállapítani,

⁸ Az utánzók itt még főleg a dekadens *Nyugat*-utánzókat jelenti, de csakhamar hozzákapcsolódik az Ady-epigonáság tétele is.

⁹ Antal Sándor: *Ady és Várad*, gépirat, OSZK Kézirattár, Emőd-hagyaték, Fond 395; illetve nyomtatásban, azonos címmel: Budapest, Madách Irodalmi Társaság, 2004, 110.

¹⁰ Uo.

hogy „az irodalomban a modernség körül dul az öldöklés”.¹¹ Az *Almanach* alfabetikus sorrendben közölte szerzőit, így Ady *Magyar lelkek forradalma* című erőteljes írása nyithatta szimbolikusan is azt a tematikus blokkot, mely teret adott a véleményeknek, s amelyben Ady a rá jellemző daccal, már egy megtörtént áttörésről, bevégzett tényről, visszavonhatatlan diadalról beszélt.

TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI VITAHELYZET

Hiába írta Antal Sándor Adyról közölt antológiai portréjában, hogy Adynak nincsen köze semmiféle osztályharchoz már csak habitusánál fogva sem, mondatai közül leginkább csak a legelsőt akarták meghallani. Azt, amely már a vádakra reflektált, miszerint „Polgári szempontból szentségtörő és erkölcstelen beszéde miatt a vörös forradalom emberét látják benne. A rendbontót, a jövőndő urat.”¹² A *Holnap* egyik legfőbb ellenlábasa talán ezért is maga Rákosi Jenő, a kor egyik „irodalmi hatalmassága”¹³ lett, aki 1908 decemberében többhasábos elítélő cikkében egyenesen „erkölcsi, szellemi és művészi kórság”-ról beszélt az antológia kapcsán. Még az abban közölt miniatűr arcképek, litográfiák¹⁴ láttán is arra a meghökkentő megállapításra jutott, hogy ezek a fiatalok „fáradt, sápadt, kimerült, dekadens” tekintetükkel nem a mában élnek, hóbortosak, „mintha (mind) nyitott szemmel aludnék, vagy az álom birkóznék vele”.¹⁵ Ugyanitt azt is taglalta, hogy csapzott, bozontos hajuk s a „beretvált arcaik”, akárcsak verseik, nyíltan a nemzeti hagyományok gyalázását jelentik.

A fővárosi irodalmi tekintélyek sommás véleményét szinte azonnal átvette a korban számos vidéki orgánus is, anélkül, hogy a bírált kötetet magát kézbe vette volna. Legfőképp azok a kormánypárti lapszerkesztőségek jártak el így, amelyek társadalmi felforgató erőt vagy az erkölcsi züllés veszélyét akarták lát-

¹¹ Az *Almanach* demokratikusan teret kívánt adni az ellentétes véleményeknek, felderítve az okokat, hogy „Miért történik, hogy kik magyaroknak és művészeknek vallják magukat az irodalomban, azok ellen a magyartalanság és modernkedés vádját hozzák fel az ellenkező kórusból”. Zuboly [Bányai Elemér]: Előszó, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909.

¹² Antal így folytatta az Ady verseit felvezető soraiban: „Pedig neki nincsen köze a nagy osztályharchoz. Ő régi úr, neki nincsen jövője. [...] ő nem ismeri sem a modernséget, sem a reakciót. Ő senkivel sem szolidáris, mert kizárólag csak Ady Endrével foglalkozik.”

¹³ Schöpflin Aladár jegyezte meg egy 1908 végi, *Nyugat*-ban közölt írásában, hogy „az előkelő irodalmi stallumokból mennydörgő előkelőségek” helyesen cselekednének, ha „legalább nem riasztanák el” az irodalom új jeleseitől az olvasókat „szószék, iskola és egyéb rendelkezésükre álló eszközök segítségével”. Schöpflin Aladár: A magyar író, *Nyugat*, 1. évf., 1908/21, 310–315.

¹⁴ Honti Nándor munkái, eredetijüket ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.

¹⁵ –ő [Rákosi Jenő]: *A Holnap*.

tatni minden újtó művészi törekvésben, s ezt nyilvánvaló politikai nyereségszerzés céljából is szükségesnek gondolták hangoztatni. Az egyes irodalmi tekintélyek véleményét, verdiktjeit ráadásul többnyire készpénznek vette saját olvasótáboruk a korban, mindez elsődleges ízlésorientációt jelentett. Rákosi sommás kitételeit például alig pár nappal később a *Bácskai Napló* 1908. december 25-i hasábjain Mamusich József vette egy az egyben át, s toldotta meg azokat továbbiakkal, anélkül, hogy érdemben ismerte volna az antológiában publikált versek bármelyikét is, nem beszélve a Nagyváradon megalakult új irodalmi csoportosulás céljairól, annak tagjairól. Helyszűke miatt csak a zárlatát idézem a legkevésbé sem békés hangnemű, egyébiránt karácsonyra időzített cikknek: „Modernek! A ti lényetek nem isteni, a ti lelketek nem költői lélek. A ti éneklétek ordítás, a ti dalolástok üvöltés. És amint ti megvetitek mindazt, ami nekünk szép és nemes, ami előttünk szent, azonképpen megvetünk mi titeket.”¹⁶

Hasonló hangnemű és színvonalú, leginkább csak megbélyegző, diszkreditáló cikkek tucatjaival volt tele a korabeli fővárosi és vidéki sajtó. A nagyváradai antológiák verscsokrai, mindezen mesterségesen és alaptalanul táplált szembeállításokon túl akkor kaptak komolyabb rivaldafényt, amikor még az uralkodó irodalomszemlélet nem tartotta elégségesnek pusztán a magyar nyelven és kellően irodalmi formában íródott alkotások tényét ahhoz, hogy azokat a nemzeti költészet integráns részeként el is ismerje. Ehhez tematikus és morális, nem egyszer pedagógiai elvárásokat is megfogalmazott.¹⁷

Mindezekkel együtt is tény, hogy a *Holnap* körül nagyobb lett a hírverés, mint azt talán egy vidéki nagyvárosban kiadott antológiától remélni lehetett, s mint amit maguk a tagok is szerencsésnek gondoltak. Akkor is hangsúlyozandó mindez, ha nyilvánvaló, hogy ez a „vidék” a dinamikusan fejlődő Nagyvárad esetén a legkevésbé sem jelentett negatív értelmű „vidékiességet”, de legfőképp azért, mert a primer recepció, a napilapcikknek döntő többsége negatív hangon íródott, tudatos lejárató kampányt fedett. A fiatal csoportosulást hol azzal vádolták, hogy költőik a magyar tradíciókat árulják el vagy csúfolják ki (a valóságban ezzel ellentétben a csoportosulás első névválasztásai is épp a magyar hagyományokra építettek: az első tervekben a Hétmagyarok, illetve a Göncölszekér szerepelt),

¹⁶ Mamusich József: A modern költők, *Bácskai Napló*, 1908. dec. 25., 2.

¹⁷ A nemzeti klasszicizmus eszményei, majd a későromantikus népnemzeti elvárások szerint a jó, a szép és az igaz hármasan túl az anyanyelvi, szuverenitási küzdelemben az „igazi” szépirodalmi műnek építő társadalmi aktivitást is fel kellett mutatnia. A nyelvi érthetelenség és homályosság, ködösség vádjai mellé így a szép ellentétéként a rút, a csúf tudatos ábrázolása mint eltévelyedés, illetve ezek mentén a nemzetietlen billog is korán felsorakozott. Horváth János évekkel később ezért is írhatta, hogy az Adyt övező kritikai recepciót „a megismeréstől is tartózkodó kerek tagadás” jellemezte leginkább. Horváth János: *Ady s a legújabb magyar lyra*, Budapest, Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1910.

hol teljesen alaptalanul azzal, hogy a magyar irodalmi nagyok helyett kétes külföldi nagyságokat, például Oscar Wilde-ot ünneplik.

A képtelen vádak hétről hétre megújultak, ezek közt megjelent többek között az is, hogy az első antológiát szerkesztő Antal Sándorhoz hasonlóan maguk a költők is meglehetősen radikális társadalmi elveket vallának (miközben a poéták maguk nem is nyerhettek betekintést a róluk bevezető kis írásokat közlő Antal soraiba, s ebből kisebb helyi vita is keletkezett 1908 nyarán). Később is olyan abszurd híreket terjesztettek róluk, miszerint csakis önmagukat reklámozzák, támogatóik pedig Budapesten afféle zugkocsmát is nyitnának, szintén *A Holnap* néven¹⁸... – ezeket Dénes Sándor, Juhász vagy Dutka (a *Holnap* Társaság első elnöke, alelnöke, illetve titkára) nem győzték sajtónyilatkozatok sorában cáfolni. Nagyváradon az említett kormánypárti Szabadság és a katolikus Tiszántúl hetenként háborodott fel egy-egy versen vagy gúnyolódott az új Társaság rendezvényein, hisz az a város korábbi egyetlen, meglehetősen konzervatív társaságának, a Szigligeti Társaságnak is hamar konkurenciát jelentett. A költők közül többeket ez a harsány vádzuhatag, az országos napilapok és élclapok hátsójain történő meghurcolás, majd a még erőteljesebb politikai kiátkozás igen mélyen érintett.¹⁹ A morális, fölényeskedő, kioktató cikkek és kritikák mellett ugyanis számos kegyetlen paródia is napvilágot látott ekkor az *Ústökösben* s más fővárosi élclapokban. 1909-ben Lovászy Károlynak még egy kisebb (16 oldalas) paródiakötetet is megérte kiadni Budapesten *Holnapután kiskedden* címmel, sokatmondó alcímmel: „Modern poéták verses könyve, melyből a nyájas publikum megtudja mimódon pöngetik a lantot Magyarhon új dalosai.” *A Holnap* berobbanására, hatására nézvést is sokatmondó adat, hogy Lovászy *Ugat* címen a *Nyugat* szerzőit parodizáló kötetet is kiadott évekkel később, csak hogy ez 1912-ben történt. Ekkorra *A Holnap* mozgalma jószerével elhalkult...

A morális és társadalmi aggályokon túl irodalom és politika viszonyának, összefüggéseinek a kérdése tételesen is felvetődött ezen esztendőben, mindekelőtt a modern líra és a polgári radikalizmus, valamint a szociáldemokrácia kapcsolódási pontjai mentén. *A Holnap* végső címadása, jövőre való utalása, nyitottsága és a régivel szemben valami „társadalmilag is új” választása mint elvi lehetőség, olyan ideológiai alaphelyzetet teremtett, amely óhatatlanul rokoní-

¹⁸ Ilia Mihály: *A Nyugat és A Holnap programja*, 6.

¹⁹ A Fogarason „száműzetésben” tanítóskodó, a váradi s pesti híreket figyelő Babitsot például elborzasztotta. Ő a túlzó dicséretekkel is óvatos volt (Juhász Gyulának például a legnagyobb viták előtt, 1908 novemberében már azt írta: „Bajtársak vagyunk a *Holnap* zászlaja alatt: de meg gondolatlan dicsőhimnuszokat egymásról ne zengjünk, mert akkor olyan klikké válunk mint akár melyik”). Későbbi levelezése Balázs Bélával arról tanúskodik, mindketten elbizonytalanodtak a téren, hogy e kritikai csinnadratta után adják-e egyáltalán verseiket a második antológiához.

totta az új irodalmat a korabeli progresszív társadalmi-politikai mozgalmakkal. Míg Kenedi Géza a Petőfi Társaság említett nagygyűlésén elhangzott előadásában²⁰ elrettentő szándékkal egyenesen a szocializmus költészetének nevezte *A Holnap* líráját (minthogy abból a régi, biztos erkölcsök és a hagyományosan magyar verstani, ritmikai képletek tagadását olvasta ki), addig *A Holnapról* hosszabb kritikát közölt a *Népszava* is. Bresztovszky Ernő, aki egy évvel korábban, Ady 1907-es kötetét, a *Vér és aranyt* is már „a marxisták argumentuma”-ként értékelte,²¹ azt hangsúlyozta, hogy *A Holnap* és az új irodalom a még hiányzó szociális politikát helyettesítheti, pontosabban azt előlegezheti meg, s a politikai elit ideológiáját jelképező hazafias költészettel szemben biztos, új távlatokat nyithat. A szerző némiképp hasonló véleményt fogalmazott meg az éves újságíró *Almanach*-ban is, a „vajúdas magyar társadalmáról” beszélve. Később, 1909 nyarán, a második antológiáról, vagyis *A Holnap új verseiről* írott kritikájában pedig egyenesen azt írta, hogy ez a líra „szociálisabb, sőt szocialistább színezetű, mint elődei voltak”. Ez a más irányból (osztályszempontból) táplálkozó, szintén feladatelvű líraszemléleti elvárás óhatatlanul övezte *A Holnap* antológiák recepcióját. Míg a *Nyugat* (az általa képviselt esztétizmussal) távolságot igyekezett tartani a hazai szociáldemokrácia túlságosan heves, radikálisabb kultúrpolitikai koncepcióitól éppúgy, mint a népnemzeti kánont, konzervatív irodalomeszményétől, sokan az első nagyváradi antológia bevezetőjéből valóban forradalmi tettet véltek kiolvasni. Maga Hatvany is így írt, ujjongva, lelkendezve 1908 szeptemberében, miután az antológiát olvasta, mondván: „ne féljünk a szótól, itt a forradalom!”²² Hatvany szemében persze ez az irodalmi megújulás várt forradalmát jelentette mindenekelőtt, de mögötte akár olyan szociális forradalomé is körvonalazódhatott sokak lelki szemei előtt, amilyent Antal Sándor bevezető sorai is sejteni engedtek.

IDŐSEK VS. FIATALOK, NEMZETIEK VS. NEMZETIETLENEK?

A Holnap révén kiéleződött a hagyományosnak mondható apa-fiú harc, vagyis a jól ismert, generációs nézetkülönbségekre apelláló, eltérő irodalom- és művészetsemleleti polémia. Ekkortól nem pusztán esztétikai és/vagy világnézeti viták, hanem nemzedéki konfliktus is meghúzódott a recepció egyes tételmondatai mögött. Emőd Tamás az alábbi sorokkal dedikálta az első antológiát Nagy

²⁰ Beszédét *Az Újság* másnap, azaz 1909. január 10-i számában közölte. Kenedi Géza: *Fagyöngyök. A Petőfi Társaság január 6-iki nagygyűlésén elhangzott előadás*, 33–35.

²¹ Vö. Ady Endre: *Összes versek III.*, Budapest, Akadémiai–Argumentum, 1995, 141.

²² Hatvany Lajos: *A holnap*, *Pesti Napló*, LIX. évf., 1908. szeptember 23., 3–4.

Mihálynak (a Társaság későbbi elnökének): „Nagy Mihály barátomnak, a Hétmagyarok törzsfőnökének szól ez a könyv, mert együtt vívta és vívja meg a nagy csatát velünk, a hetek oldalán, az »agg rozmárok« ellen”.

A fiatalok jelentkezése *A Holnap*ban valóban generációs szemléletkülönbséget is fedett. Amikor az első antológia megjelent, szerzői a húszas éveikben²³ járó ifjak voltak, egyedül Ady került már közel a krisztusi korhoz. A hazai irodalmi élet kettészakadásának a veszélye sokak szemében ezen hónapoktól mutatkozott minden korábbinál reálisabbnak, valós veszélynek, legtöbbször ugyanis e vitákig az új nemzedék megnyilatkozásait csak mulandó tünetegyüttesnek remélték. A kibomló ideológiai és erkölcsi nézetkülönbségeken túl szakmai vitákban is feltűntek a „horror juvenutis” hangjai, illetve az „öreg májak epéje” válaszcsoportok. Az 1908 végén sajtó alá került *Almanach*ban Schöpflin Aladár sem véletlenül *Öregek és fiatalok* címmel közölt hosszabb írást.²⁴ Ennek értelmében a nézetkülönbség javarészt természetes, mindig is létezett, az pedig, hogy most hangsúlyosabb, javarészt a felgyorsult társadalmi átalakulásból fakad:

A régi élet nyugodtabb, egyszínűbb volt, évszázadok óta kétségbe nem vont erkölcsi, társadalmi, hitbéli fogalmakon alapult. Ma a filozófiai és szociológiai kritika kése alá fog mindent, aminek örökérvényűségében apáink gondolkodás nélkül hittek (...), a régi tömlők ma új borral telnek meg. S a lelkek megtelnek nyugtalan, ideges feszültséggel, a biztos, megállapodott normák hiánya megzavarja őket, bonyolultabbakká, nehezebben kifejezhetőkké teszi érzéseiket. (...) Innen a nagy ellentét fiatalok és öregebbek között.²⁵

A nagyváradi antológia első, idézett címtervei (*Hétmagyarok, Göncölszekér*) ugyan mind a nemzeti tematikára és a lehetséges költészeti újítás, paradigmaváltás mellett is az érdemleges magyar hagyományok és vonások, a nemzeti karakterisztikumok megóvására utaltak, a „fiatal” irodalmat ért legfőbb vádpont azonban így is a nemzeti karakter hiánya lett! Az ti. „nincs neki” – írta sommásan (és meglehetősen tájékozatlanul) többekhez hasonlóan Eötvös Károly is a teljes új, még szerinte is alakulóban lévő literatúráról.²⁶ Hozzá hasonlóan Szabolcska Mihály is szükségét érezte *A Holnap* megjelenése kapcsán hangsúlyozni,

²³ 1908-ban Dutka Ákos 27, Juhász, illetve Babits 25, Balázs Béla, illetve Miklós Jutka 24, Emőd Tamás 20 esztendő volt.

²⁴ Schöpflin Aladár: *Öregek és fiatalok*, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909, 172–178.

²⁵ Uo.

²⁶ Eötvös Károly: [cím nélkül, Írók az irodalomról fejezetcím alatt], in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909, 211–212.

hogy „Az a költészet, mely arabusul van a magyar ember fülének és lelkének egyaránt, mely nem a nemzet lelkében gyökeredzik, sőt amely kifejezetten holmi nyugati poétai hóbortokon akar itt »új világot« teremteni: nincs tisztában saját-magával és nem lehet egyéb ideig-óráig tartó irodalmi eltévelyedésnél.”²⁷

Az új nemzedék tagjai tehát vagy nemzetietlenek, vagy nihilisták, vagy csak felelőtlenek, akik rossz példát mutathatnak: tőlük az új olvasókat féltette Kenedi Géza is, mivel a „holnapisták” „megrontják a magyar gondolkozást és bomlasztják a nemzet erkölcsi erejét”.²⁸

1908-tól tehát egyre sűrűbb publicisztikai párbajozás dúlt újítkók és maradiak, fiatalok és idősek különben egyáltalán nem homogén táborai között, nem egyszer intézményi érdekek, sérelmek, sőt talentumok és vérmérséklet szerint is. Rákosi Jenő 1908 karácsonyán közzétett cikkében a nemzetietlen jelzők után egyenesen az irodalmi újítást is megkérdőjelezte: ezek csak maguk hiszik, hogy modernek, de legfeljebb „csak kifejezéseikben és manírjaikban ujak”. Mindez érvelésében azt a korábbi tételt erősítette, hogy amit a „magamutogató” fiatalok művelnek, az „divat és mulandó” ügy csupán.²⁹ Hatvany Lajos *A nagyváradi holnaposok és a budapesti hírlaposok harca* címmel ezt követően összegezte alapos cikkében, hogy 1908 szeptemberétől az év végéig milyen abszurd vádakkal „vonszolták végig” e kis kötetet „az összes napilapokon rengeteg hűhóval”.³⁰

A viták kimeneteléhez természetesen az is hozzátartozik, hogy az új generáció legjobbjai (nem csak a nagyváradi antológiában szereplők, de persze esetünkben ők is) publikáltak már jóval 1908 előtt is a kor legrangosabb irodalmi fórumaiban: *A Hétfőben*, a *Vasárnapi Ujságban*, sőt többük az *Új Időkben* is, az ellenállást a csoportos, testületi megnyilatkozás, illetve egy új fórum alapításának a lehetősége/veszélye váltotta ki. Ezen pennaháborúk és „áttörések” után a legtehetségesebbek fokozatosan kaptak teret a magyar irodalmi mezőn.

²⁷ Szabolcska Mihály: Ma, holnap és holnapután, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909, 179–181.

²⁸ Kenedi Géza: Kozmopolita irányzat veszedelme, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909, 316.

²⁹ Rákosi Jenő: Holnaposokról és modernekről, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909, 163–169.

³⁰ Ebben azt is hangsúlyozza, hogy akár tetszik, akár nem, „A holnaposok ma éppúgy irodalmi irányt jelölő fogalom lett, mint volt egykor a Tízeké, az Auróra köré s a Testőröké”. Vö. Hatvany Lajos: A nagyváradi holnaposok és a budapesti hírlaposok harca, *Huszdik Század*, 1909. január 1., 66–74.

AFFÉROK, BOMLASZTÁSI KÍSÉRLETEK, EPIGONIZMUS-SZÓLAMOK

A polémiák idején több korabeli írásban is kitapintható volt Ady elkülönítési, leválasztási kísérlete, a „hetek” nyílt, netán furfangosabb megosztására több próbálkozás is történt e hónapokban. Az első antológiát ért támadások kezdetben az érthetlenséget és a dekadenciát, később a nemzetietlenséget, legvégül az Ady-epigonizmust használták fel legfőbb fegyverként a szellemi társakat lejáratni kívánó kampányokban. Ezek többsége 1908 csoportos színrelépéseit követően eleve azt hirdette, hogy itt csupán a beteges, „hóbortos zseni” „tanítványai”-ról van szó, akik egyszerre majmolják a nyugati, dekadens iskolákat és választott vezérüket. Mindennek okán egyfelől ki kell átkozni őket még időben, vagy – amint 1909 nyarától már akadémiai fórumokon és a konzervatív napisajtóbeli recepció némiképp változó modalitása is mutatja – nem kell nekik túlzott jelentőséget tulajdonítani, túl sokat foglalkozni velük, s a kelletnél nagyobb figyelmet szentelni ügyüknek. Ennél összetettebb volt az a terv, mely Adyt magát akarta megnyerni még 1908 őszén a korban vezető konzern és szépirodalmi tartalmú képes folyóirata, az *Új Idők* számára. Ennek is köze lehetett ahhoz, hogy 1908 októberében még maga az *Új Idők* is szemelvényeket közölt a nagyváradi antológiából, hiszen azt a Singer és Wolfner bizományában terjesztették. Ady pedig, aki bár igyekezett távolságot tartani az irodalmi hivatalosságoktól, *Az Illés szekerént* végül e kiadónál jelentette meg (miután 1908 februárjától elveszette munkáját a *Budapesti Naplónál*, s egzisztenciálisan is szorongatott helyzetbe került, szó szerint kilincselnie kellett különböző fővárosi kiadóknál új verseskötetének a kéziratával), csak hogy súlyos árat fizetett érte. Nem véletlen, hogy híres-hírhedt, talányos cikke (*A duk-duk affér*) novemberi publikálására is Herczeg Ferenc lapját választotta. Herczeg pár héttel korábban, közismert álneve (Horkayné) mögött az *Új Idők* hasábjain ugyanis így elmélkedett: „Ady erős tehetség. Ezuttal azonban rossz társaságba keveredett, reá nézve a legrosszabba: az adyendrészkedők társaságába. (...) Ady Endrének kegyetlen irtóháborút kellene indítania az iskolája ellen, mely abból él, hogy kilószámra méri az ő húsát.”³¹ Ady leválasztásának a kísérlete persze már *A duk-duk affér* előtt is megkezdődött. *A Pesti Futár* 1908. október 5-i számában Adyt dicsérte, társait viszont pocskondiázta. Szabolcska Mihály ennek ellenkezőjét hirdette, *A Holnap* egy-két tagját mondta bátor tehetségnek, jobbakkal annál, mintsem hogy beálljanak Ady mögé. Kétségtelen, hogy mindkét irányból igyekeztek éket verni, megfélemlíteni vagy magukhoz édesgetni a feleket. Ady lépre ment, meg-

³¹ Horkayné [Herczeg Ferenc]: Ellesett párbeszéddek, *Új Idők*, XIV. évf., 44. szám, 1908. október 25, 367–368.

ingott, s átmenetileg mindenkit elrűgött magától. Az írását követő jogos sértődések aztán válságos lelkiállapotba sodorták őt magát is. Mindenki magára értette ugyanis fullánkös cikkét, amelyben Ady taknyos beléje-csimpaszkodókról írt: a *Nyugat* is, *A Holnap* is.³² Hiába magyarázgatta később, hogy egyik társaságra sem gondolt, hanem inkább a náluk is fiatalabb éretlenekre, tehetségtelenekre, cikke azoknak az embereknek a haragját is kiváltotta, akiktől részben ekkor már egzisztenciális helyzete is függött. „Az Uj Idők cikke miatt az egész világ becsapta az ajtót (remélem: pár hétre, ha én kibírom) előttem. Rémes levelek jöttek s jönnek; se aludni, se dolgozni nem tudok” – írta öccsének, Ady Lajosnak november 26-án.³³ Juhász Gyula az elsők között válaszolt nyilvánosan a teljes *A Holnap* nevében,³⁴ amire Ady a maga sértett hiúságával még ingerültebben replikázott.³⁵ Rozsnyay Kálmánnak szóló, *A Holnap* kötetébe jegyzett dedikációja december elején már „teljes, de egyelőre diszkrét megbánás”-t dokumentált, ugyanekkor Emőd Tamásnak és Nagy Mihálynak is bocsánatkérő leveleket küldött Váradra. Ady „perfidíája” (ahogyan Schöpflin nevezte) nem vezetett végleges szakításhoz. Juhász Gyula és Dutka Ákos sokáig haragu-

³² Ady hiúságára és egocentrizmusára számos kortársa is rájátszott ezt megelőzően, akik szintén azt erősíthették benne, hogy a harcot ő egymaga vívja, így a dicsőség is az övé kell majd legyen. Az Ady kegyeit kereső Farkas Imre költő, zeneszerző is így tett. Az év október-novemberében Ady ráadásul végképp zaklatott, frusztrált, a külvilággal és önmagával is hadakozó időszakot élt át. Nehezen viselte, hogy még *Az Újság* is, melynek külső munkatársa volt, 1908. november 8.-i számában szerkesztői üzenet formájában kiparodizálta verseit. Egzisztenciális bizonytalanságai s Lédával való megromlott viszonya, idegállapota együttesen kihathattak az *Új Idők*ben közölt írás megszületésére. A cikk egyaránt kifigurázta Hatvanyt és a *Nyugat* szerkesztőit, illetve *A Holnap*-beli társait, akik joggal érezték írását árulásnak, közös céljaik megcsúfolásának. Ady több magyarázkodó levelet kényszerült írni ezután. Csak az első másfél héten belül több mint egy tucat levelet váltott, a legtöbbet Hatvanyval, aki azt írta: „Sajnálom, hogy így beugrottál Herczegnek, ki remélem, beprotégál a Petőfi Társaságba. Kár, hogy primadonna létedre személyeddel nem tudod és nem akarsz fedni azt a mozgalmat, melyet írásaidal fölkeltettél”. Hetekkel később a *Nyugat* és *A Holnap* által is osztott álláspontra jutott: „Czikked tehát köztünk elfeledhető, de nem excusálható.” [kiemelés az eredetiben.] Vö. Hatvany Lajos – Ady Endrének, in *Ady levelezése II.*, 95, illetve 101.

³³ Ady Endre – Ady Lajosnak, in *Ady levelezése II.*, 107.

³⁴ Többek között ezt írta: „A Holnap csak használt Ady Endrének, csak még hangosabbá tette híret, viszont csak ártott a többi hatnak, mert a lelkiismeretlen kritikusok mind adyizmussal vádolták őket. Sebaj. De ezek után Ady pellengérré állítja e becsületes, lelkes, magyar mozgalmat. Erre azt felelem, hogy Ady Endre nagy poéta, de a »Holnap« meglesz nélküle is, sőt így az adyizmus vádja is szépen elcsitulhat.” Vö. Juhász Gyula: A Duk-duk affér után, *Független Magyarország*, VII. évf., 1908. november 22., 20.

³⁵ Ady Endre: A Duk-duk-afférhoz. Válasz a Holnapnak, *Független Magyarország*, VII. évf., 1908. november 26, 10.

dott, s bár fájlalták az esetet, 1909. január végétől már ők is az újabb antológia előkészületeivel foglalatostkodtak.³⁶

A sikertelen leválasztási kísérlet után³⁷ még nagyobb intenzitással tértek vissza egyfelől az Adyt elítélő hangok, másfelől folytatódtak a vádak, az olcsó epigonizmusnak a társak poézisére kiterjesztett tételei. Az *Almanach*ban év végén közölt Mikes Lajos-írás szerint: Ady „nagy lírikus” ugyan, akinek verseiben a magyar nyelv olykor „biblikus fenségig” emelkedik, de aki „maga sem emelkedett még ki teljesen” a züllöttségből. Verseinek egy része ugyanis „sárral, piszokkal, izléstelenséggel, beteg tulzással és korhely érzékiséggel” van tele, így most leginkább csak a „lelkinyomorékok hamis bálványá”.³⁸ E soroktól nem volt nehéz odáig jutni, hogy *A Holnap*ban felsorakozó költőtársai is e „lelkinyomorékok” táborába sorolhatók. Őket azonban ekkortól az igaztalan epigonság tétele jobban aggasztotta. Csoportosan vagy külön-külön több-kevesebb ideig valóban keserűen megszenvedték ezt. Babitsot (akit az antológia fedezett fel, s akit 1908 őszétől *A Hét*, a *Nyugat*, a *Vasárnapi Ujság*, a *Népszava*, a *Független Magyarország* s persze sok vidéki lap is közölni kezdett) a túlzó lárma és leegyszerűsítő vádaskodás (főként *A Holnap*ban közölt *Fekete ország* című versét érő kritikák³⁹) kétségbe ejtette, leginkább azonban az Ady-hatás billogjától igyekezett tudatosan menekülni. Adyval többek között ezért sem mutatkozott egyetlen, *A Holnap* által szervezett matinén sem. S bár a második antológiához is elküldte Juhásznak az ígért verseit Nagyváradra, a *Nyugat* 1909-es ünnepi Ady-számában szokatlanul élesen volt kénytelen fogalmazni: „Adyt sohasem utánoztam, Adyt személyesen nem ismerem, Adynak irányát nem vallom, mert egyáltalán semmi költői irányt nem vallok...”⁴⁰

³⁶ Juhász, aki 1909 januárjában Pesten békült ki Adyval, utóbb csak annyit jegyzett meg a konkrét afférról, hogy az „a magányos oroszán elbődülése volt”, s ebben Ady ekkori, alapvető benső magányosságát hangsúlyozta megértően.

³⁷ Ady 1908 decemberében nem fogadta el a Zemlényi Árpád közvetítésével felajánlott, konzervatív Petőfi társaságbeli tagságot, az újesztendő legelején pedig *Irodalmi háborgás és szocializmus* című cikkében ismét a régi tónusában nyilatkozott.

³⁸ Mikes Lajos Dr.: Jegyzetek a legújabb irodalomhoz, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909, 148–149.

³⁹ Verseit a nagyváradi katolikus Tiszántúl publicistája például az „antipoézis szörnyszülöttjei”-ként mutatta be. Vö. –r [Krüger Aladár]: *A Holnap, Tiszántúl*, 1908. szeptember 12., 1–3.

⁴⁰ Babits Mihály: *Ady. Analízis, Nyugat*, 2. évf., 1909/13, 565–568. Csokonai-Illés Sándor kifejezésével e „pályatársi látens elkülönülés” egyúttal önmaga helyének kijelölését is jelentette a nagyvilág előtt.

DECENTRALIZÁCIÓ VAGY FŐVÁROS-VIDÉK OPPOZÍCIÓK

Hatvany Lajos még a *Pesti Napló*-ban publikált lelkendező, az antológiát 1908 szeptemberében üdvözlő írása zárlatában jegyezte meg nem kevés éllel, hogy „A kötet kiadásának dicsősége nem a fővárosi, gyáva kiadókufároknek, hanem a nagyváradi Holnap Irodalmi Társaságnak jutott eszébe”.⁴¹ A *Holnap* országos visszhangján túl, a körülötte bővülő Társaság tevékenységének egyik legfontosabb aspektusa volt, hogy az irodalmi decentralizációban igyekezett érdekeltté tenni többeket, s az egyéni tehetségek felkarolásán túl épp a vidéki nagyvárosoknak kívánt követendő mintát nyújtani. Tehette persze. Nagyvárad kiváltságos helyzetben volt a századelőn: a város nem számított a hagyományos értelemben vett és a legkevésbé elmaradt „vidéknek”, dinamikusan fejlődő, az újra nyitott, öntudatos polgársággal rendelkező város volt, amelynek országosan híres redakcióiban a modern magyar irodalmi élet jelesei számosan megfordultak.

A *Holnap* többek között éppen azt igyekezett demonstrálni, hogy Budapesten kívül is van (irodalmi) élet, de a vádaskodások hatására már igen korán kénytelenek voltak valamelyest visszakozni, magyarázkodni. A második antológia e téren így kettős jelleggel bír. Akár visszalépésnek is tekinthető az, hogy 1909 tavaszán már nem a Holnap Irodalmi Társaság egymaga, s nem Nagyváradon, hanem a Deutsch Zsigmond és Társa adta ki a fővárosban, igen nagy példányszámban; ugyanakkor előrelépésnek is, mert a *Holnap* alig pár hónap alatt nevet szerzett, mondhatni branddé vált.⁴²

Közismert, hogy Ady nem igazán szerette Budapestet, nagyváradi éveit után, 1903 őszét követően szinte azonnal Párizsba utazott, s onnét egy bő év elteltével tért csak vissza. Nem is szerette meg a magyar fővárost, az irodalmi klikkek közt saját magát pedig később is járatlannak, „politikátlannak” vallotta. 1908 tavaszától aztán, mint már szó volt róla, a *Budapesti Napló* sem kötötte a fővároshoz, állását elveszítette. A *Holnap* lelkes fiataljai ekkor nyerték meg ügyüknek.⁴³ Az 1908 februárjától Váradon élő Juhász Gyula Adynál is tartózkodóbban nyilatkozott bizonyos pesti körökről már korábbi éveiben is. A *Holnap* programlevelében,⁴⁴

⁴¹ Hatvany: *A holnap*.

⁴² Más kérdés, hogy e második antológiát (*A Holnap új versei*) óriási anyagi fiaskó kísérte, ami után Kemény Miksa, a Deutsch cég vezetője Kollányi Boldizsárnak, a második antológia felkért szerkesztőjének írott levelében így vonta le a tanulságot: „A kár mindenestre megvan és azon tapasztalatom is, hogy magyar szépirodalmi könyvet kiadni lehetetlen”. Közli Kovalovszky Miklós: *Emlékezések Ady Endréről*, IV., Budapest, Akadémiai, 1990, 201–203.

⁴³ Amihez hozzátartozik, hogy a *Holnap* gárdája eredetileg modern havi irodalmi revüben gondolkodott, a háttértámogatóik főmunkatársi állással kecsegtették Adyt, méghozzá egykori szeretett városában, Lédája szülővárosában.

⁴⁴ *A Holnap programlevele*. Eredetijét a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára őrzi.

amit a *Független Magyarország*hoz címeztek, amikor a napilap felvállalta, hogy ügyük mellé áll, s afféle fővárosi hídfőjük lesz, azt írták: „A Holnap Irodalmi Társaság, amely Bihar vezér országában pártot üt a pesti kávéházi irodalmi hatalmasságok ellen, de azért magyar vendégbarátsággal köszönt és fogad minden fiatal és magyar szépséget és igazságot, hálásan köszöni a Független Magyarország feléje nyújtott baráti jobbát.” A sarkosan fogalmazó Juhász így folytatta a „bihari hajdú határon” megalakult Társaság nevében: „A pesti babona szerint Názáretből nem jöhet messiás. Nagyvárad megmutatta, hogy jött!”⁴⁵

Némiképp ezt a hangot kívánta Ady pragmatikusabban enyhíteni még októberben, a formális alakuló ülésükön, amikor is beszédében hangsúlyozta: a Társaság nem akar irodalmi Barbizon lenni, afféle „tüntetés a fővárosi irodalom ellen”.⁴⁶ Kétségtelen azonban, hogy a vidék-főváros oppozíció (éppúgy, mint az idősek-fiatalok, apák-fiak ellentétpár) később is erőteljesen tematizálódott. A Társaság, bár mindvégig tervezett fővárosi matinén is bemutatkozni, ez végül nem sikerült, Nagyváradon és vidéki nagyvárosokban azonban (Temesvár, Kolozsvár, Arad, Debrecen) fellépett (felolvasó estek, színházi darabok, képzőművészeti tárlatok stb. révén) rendszeresen megmutatkozott, hírt adott magáról.

VERSENYHELYZET, KISAJÁTÍTÁS, ELTÉRŐ TÉRFOGLALÁSI STRATÉGIÁK

Az 1908 őszétől kialakult országos pannaháborúk közepette a *modern* jelző maga elsődlegesen még *A Holnap*ban bemutatkozó poétákra vonatkozott a szélesebb közvéleményben, a napilapok hasábjain. „Magyarhon új dalosai” alatt e sajtópolémiákban már egy új generációt jelöltek, ennek legkézenfekvőbb csoportos megnyilatkozását azonban nem a *Nyugat* első tíz hónapja, hanem a Juhászék, Dutkáék, Antal Sándorék szervezte antológia és a mögötte megalakuló „kócos, merész és fiatal” Társaság (Kosztolányi jelzői ezek az első antológiáról) jelentette a korabeli közvélemény szemében. 1908 decemberében ráadásul újfent komolyan felmerült annak a lehetősége, hogy irodalmi folyóirat is indulhat általuk Nagyváradon. Ignotus és Fenyő 1909 januárjában ezért már úgy volt kénytelen visszavágni Rákosinak s a modern lírát támadó konzervatívoknak, hogy részben megvédte az új irány költőit azok alaptalan morális aggályaival szemben, másrészt erőteljesen leszögezni kívánta azt is, hogy a „modern” jelző nem csak *A Holnap*

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ „A Holnap nem akar éretlen falusi, vidékieskedő forradalom lenni, amolyan irodalmi Barbizon; nem akar vidéki tüntetés lenni a fővárosi irodalom ellen.” Lásd a *Nagyváradai Napló*, 1908. október 16-i tudósítását (*A Holnap megalakulása*) az október 14-i eseményről és abban a Holnap Társaság céljáról.

mozgalmának a sajátja. „A kötet, melyet Rákosi Jenő a mai irodalom megítélésénél jónak látott értékmérőül venni: a nagyváradi poéták »A holnap« kötete.”⁴⁷

Juhász Gyulának a konzervatív irodalomszemléletnek zsurnalisztikában is megjelenő népnemzeti érveléseire, erőteljes kritikáira alighanem számítottak, meglehet (az eszmei kiállás okán) némiképp még az adyismus-vádak felhangjaira is. Belső meghasonlásra azonban Ady részéről bizonyosan nem, ahogyan arra sem, hogy a Társaság élén álló Adyért lassan konkurenciaharc is indul. Míg a nagyváradi poéták egy része még az első antológia megjelenése előtti hetekben is (elvazonosságai és remélt közös céljai hangsúlyozásaképp is) a *Nyugat* lap-számait maguk elé helyezve fotózkodtak a városba érkező Adyval, *A Holnap* váratlan országos sikere a *Nyugat* frontemberei felől szemlélve leginkább a versenynek egy újabb, előre nem látott, s ezért igen kellemetlen belső helyzetét indukálta. *A Holnap*nak ekképpen „táboron belüli” érdekpozicionálásokkal, majd a *Nyugat* hasábjain az antológiát szemlélve kemény kritikákkal, eljelentéktelenítő sorokkal, mindeközben pedig Adyt kisajátítani kívánó manipulációkkal, nyilatkozatokkal is szembesülnie kellett. Minden bizonnyal ennek is része volt abban, hogy az úgynevezett „Ady-utánzók” igaztalan vádja megdöbbenésükre helyet kapott a *Nyugat* hasábjain is. Az antológia erőteljes berobbanása okán abban feltételezhetően egy jó ideig vidéki riválist láttak Ignotusék. Osvát visszaadta Lukács Györgynek *A Holnap* első antológiájáról írott dicsérő cikkét, mely végül a *Huszadik Században* jelent csak meg. Lukács cikke semmivel se maradt el Kemény Simon ominózus cikke mögött, sőt, sokkal akkurátusabb volt, akkor is, ha elsődlegesen Adyt (és részben a jó barát Balázs Béla új verseit) emelte csak ki az antológiából. Utóbbi kritikát viszont sajnálatosan leközölte Osvát 1908 októberében, melynek felületes, ám hatásvadász mondatait és csoportos vádját („ezeknek anyjuk, apjuk, nagyapjuk: mindenük Ady Endre”⁴⁸) végül a főszerkesztő Osvát ismert csillagos jegyzete igyekezett enyhíteni, legalább Babits felfedezését *A Holnap* érdeméért elismerve.

Egyszeri botlásra is gondolhatnánk a Kemény-kritika kapcsán, ha nem lenne tudható, hogy az amúgy nagyváradi születésű Osvát még 1908 tavaszán-nyarán is sokáig ódzkodott leközölni Ady könyvkritikáját Dutka második kötetéről, és zárómondatát végül így is kicenzúrázták a lapból. Más kérdés, hogy épp az affér kiváltotta helyzet lehetett az oka annak, hogy elmaradt *A Holnap* fővárosi, esetlegesen a *Nyugattal* közös matinéja 1908 őszén.

⁴⁷ Vö. Fenyő Miksa: Hadi készülődések, *Nyugat*, II. évf., 1909/1, 48–51.

⁴⁸ Kemény Simon: *A Holnap*, *Nyugat*, I. évf., 1908/19, 214–216. A *Nyugat* szerkesztői nevében később Ignotus Juhásznéknak írott levelében elhatárolódott a szerkesztőség nevében Keménytől, ugyanakkor a kritikai vélemény szabadságát hangsúlyozta és azt, hogy épp emiatt van szükség egy olyan fórumra, mint az új *Nyugat*. Vö. Ignotus Hugó – Juhász Gyulának, 1908. október 6.

Ettől persze a fővárosiak olvasatában a ki nem mondott rivalizáció még tagadhatatlan. Osvát jól ismerte Dutka költészetét, pár versét maga közölte még 1908 előtt *A Hét* hasábjain, a *Nyugat*ban azonban ezen évek alatt egyet sem publikált. 1908 nyarán Ignotus hívta fel Miklós Jutka verseinek értékére Osvát figyelmét, mindhiába, azok később is legfeljebb a *Népszavában* jelenhettek meg, a költőnő egyetlen versét sem közölte ugyanis a *Nyugat*, noha 1910-ben ő maga is levélben próbálkozott Osvátnál. 1909 tavaszán *A Holnap új verseiről* közölt Tóth Árpád-kritika a *Nyugat* hasábjain végképp egyértelműsítette a leplezett érdeklentéket. Alig pár héttel a lap június elején megjelent tematikus Ady-száma előtt a fiatal Tóth ezt írta kritikájában: „egy általános impresszióról akarok számot adni. Túlon túl sok ebben a kötetben az olyan vers, amit *irodalmi nippnek* neveznék. Kedves, nem nagy értékű dolgok, egy-egy pointe-re, egy-egy hasonlatra épített költemények, egy-egy ötlet, egy-egy artistikus téma megírásai, melyeknek a lírához nem sok közük van, s melyek mögött nem igen látom a költőt.”⁴⁹ Recenziójának zárata még inkább árulkodó: „A *Holnap* több tagját nagyon szeretem, de a *Holnap* mint társaság talán mégse olyan fontos és nagy dolog. Akik közülük erősek, azokat más úton is észrevették és méltányolták volna s az új magyar irodalmi nekilendülés talán ilyen társaság nélkül is elképzelhető.”⁵⁰ A „más úton” itt nyilvánvalóan a *Nyugatot* magát jelenti.

E sorok közlése idején gyakorlatilag nyomdakész volt a *Nyugat* ünnepi Ady-száma. E lapszám pedig – túl az Adyt dicsérő, s őt a fővárosi folyóirat legfőbb díszeként, ékességeként ünneplő szólamokon – közölte Hatvany Lajos fontos sorait is, aki korábban *A Holnapról* mint a poétikai áttörés „igen megbecsülendő fórumáról” írt, most viszont arról nyilatkozott, hogy egy tudatos, hosszú távú közvetítésre van szükség: „publicum és íróság között”. Cikkében nyíltan vállalt ízlésformálásról és egy új közönség megteremtésének a szándékáról értekezett, különbséget téve a korban a szépirodalmat (is vagy elszórtan) közlő *napilapok* és a professzionális, rendszeres *irodalmi folyóirat* olvasókra tett hatása és lehetséges holdudvara között. Ugyanezt az álláspontot képviselte Ignotus is, aki szerint „a *Nyugat* minden szavának és vállalkozásának második főtörekvése az, hogy (...) olvasói az írók iránt türelemre szokjanak; hogy ne a maguk gusztusát keressék.”⁵¹ Az ízlésformálás és az új olvasói táborok kialakításának az egyre fontosabb, tudatosan vállalt célkitűzését ezen hónapok és évek határozták meg. A *Nyugat* prominensei ekkorra meglátták a lehetőséget abban, ami fölött az első antológiát szerkesztő Antal Sándor 1908 tavaszán írott bevezetőjében még meg-

⁴⁹ Tóth Árpád: *A Holnap új könyvéről*, *Nyugat*, II. évf., 1909/12, 664–666. [kiemelés tőlem – BL]

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Ignotus: *Író és közönség*, in uő: *Kísérletek*, Budapest, Nyugat, 1910, 104–106.

lehetősen fellengzősen siklott át, mondván: „A mai kritikusok hazafiatlannak, művésztellennek és értelmetlennek hirdetik az új irányt. Ők tudják, hogy miért. A mai közönséget már úgy is hozzá szoktatták az utolsó idők »gyengébbek kedvéért« készült irodalmához. Ha akarná se tudná megérteni az, új poétákat”.⁵² Hatvány és Ignotus viszont épp azt szerette volna elérni, hogy a régi s főként az új olvasórétegek végre megértsék és rendszeresen olvasni is akarják az új irány poétáit.

A *Holnap* és a *Nyugat* végül 1909 októberében rendeztek közös matinét óriási sikerrel, részben elsimítva a korábbi feszültségeket, ámde nem Budapesten, hanem a „Pece-parti Párizsban”. Hasonló, közös matinéra a magyar fővárosban nem került sor. Az 1909-es második antológia anyagi fiaszkója után újabb versválogatásra pedig már senki nem is mert gondolni, az elvetélt folyóiratterv után fokozatosan ez is lekerült a napirendről. Az említett években *A Holnap* országos önmenedzseléshez tapasztalatlan tagjaival a korabeli irodalmi mezőn így is komoly hullámokat vetett: számos rendezvényt szervezett, sikeresen tematizálta a korabeli irodalmi-művészeti élet akut problémáit, a hivatalos irodalmi autoritásokkal való polémiáikban pedig akaratlanul is egyfajta védőernyő-szerepet töltött be a modern irodalom fővárosi, legfőbb fóruma és annak alkotói számára.

KÖZVETLEN HATÁS ÉS KISUGÁRZÁS, ÚJ INTÉZMÉNYESSÉG-KONCEPCIÓK

A Holnap eleve túl sokakkal találta szemben magát, akiknek az érdekeit (akaratán kívül is) egyidejűleg sértette. Többes minoritásban, többszörösen stigmatizáltan kellett vívnia és magyarázkodnia, a kezdetektől fals feltevésekre és a lejárató kampányokra reagálnia, sajtóközleményekben válaszokat adnia, mindeközben szervezkednie, anyagi forrásokat gyűjtenie, irodalmi esteket, művészeti tárlatokat, fellépéseket szerveznie, tagokat toboroznia és adott esetben pereskednie is, miközben hitelüket folyamatosan rontották, s tagjaiknak egyre kevesebb ideje, nyugalma maradt az alkotómunkára. 1910-től *A Holnap* legjobbjaait lassacskán felszívta a magyar főváros, fokozatosan magához láncolta az időközben anyagilag konszolidálódott *Nyugat*. A hét poéta közül néhányan később (így Emőd, Balázs Béla és Miklós Jutka) színházi és kabarés, illetve filmes és fotográfusi pályára léptek. *A Holnap* összetett szerepköreiben, közvetlen vagy közvetett hatásában azonban így is számos dolog említhető megkérdőjelezhetetlen érdemként, e rövid pár esztendő kisugárzásaként. Ady pozíciójának megerősítése,

⁵² Lásd Antal Sándor előszavát az első antológiából. Antal Sándor: [cím nélkül – Előszó]. in *A Holnap*, Nagyvárad, Holnap Irodalmi Társaság, 1908, 7–10.

Babits Mihály felfedezése és az irodalmi decentralizáció támogatása mellett az antológiák primer hatását és jelentőségét mutatja, hogy azonnal követendő mintát nyújtottak: 1909 folyamán Kolozsváron (*Közös úton*), később Miskolcon is (*Heten vagyunk*) hasonló, szintén hét-hét fiatal költővel porondra lépő versantológiák jelentek meg, olyan szerzőkkel, akik aztán komoly irodalmi pályát futottak be.⁵³ A *Holnap* mintájára már 1908-ban Temesváron is új irodalmi csoportosulás alakult, Franyó Zoltán vezetésével „Dél” néven.

A szerb származású Todor Manojlović (Manojlović Theodor) így összegezte az 1909-es aradi matinén A *Holnap* poétái mögötti informális társaság lényegét, céljait:

Sejtésünk, hogy egy irodalmi és kulturális újjáébredés korába léptünk, igazolódott. És ez a legnagyobb diadalunk. A *Holnap*-társaság keletkezése nem véletlen, nem önkényes, nem kezdő ok, hanem szükségszerű, elkerülhetetlen következménye valaminek, ami már régen indult, régen dolgozott – csakhogy éppen láthatatlanul, rejtve. (...) A *Holnap* nevet adott valaminek, egy igyekezetnek, egy irányynak, amely már előtte megvolt, s aminek éppen csak név, csak zászló kellett. Ebben rejlik erőssége és fontossága. A *Holnap* nem »irodalmi társaság«, mint amilyenek a fővárosban meg a vidéken is több helyen léteznek, szervezettel, munkarenddel, alapszabályokkal – meg copffal. Eme szép és üdvös dolgok egyikével sem rendelkezik. Végtelenül szabad, szabálytalan és individuális, erősen ellensége minden akol és pásztor-rendszernek.⁵⁴

A *Holnap* eredeti célja egy új, modern folyóirat, havi revü létrehozása által mindenekelőtt az alkotói szabadság és egzisztenciális függetlenség biztosítása volt, a fojtó ideológiai keretekhez s a korban egyre szorítóbbá váló napi sajtórobothoz képest egy önálló irodalmi-művészi működés alapfeltételeinek a megteremtése. A már említett decentralizáció előőrseként, ezen intézményi „szabálytalanságában” is fontosnak ítélte a kezdetektől, hogy aktív kapcsolatot ápoljon saját kora színházi világából a rokon törekvésekkel, illetve mindazon művészekkel, akik zenében, s legfőképp képzőművészetben az új, modern irányokat vallották. Igen sokat tettek többek között a modern magyar dráma és színház

⁵³ Vö. *Közös úton* [Andor Gyula, Berde Mária, Harsányi Zsolt, Indig Ottó, Ligeti Ernő, Németh Andor, N. Pap Dezső versei], Kolozsvár, Fabritius Erik és Tsa, 1909; illetve *Heten vagyunk* [Bán Jenő, Faragó József, Kaffka Margit, Miskolczi Simon János, Péry Ilona, Reichard Piroska és Sassy Csaba] Miskolc, Szelényi és Tsa könyvnyomdája, 1909.

⁵⁴ Lásd Manojlović Theodor: A *Holnap*ról: lényege, céljai, *Függetlenség*, 1909. november 12. A szöveget a fővárosban a *Független Magyarország* is leközölte 1909. november 21-én. Manojlović ifjúkori életéről lásd: Németh Ferenc: *Ady vonzáskörében. Todor Manojlović Nagyvárad, Temesvár és Arad között 1907–1910*, Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012.

megteremtése érdekében is. Ennek első jelét – mint Vilcsek Béla már rámutatott – *A Holnap* költőinek drámával és színházzal kapcsolatos sokrétű tevékenysége jelentette.⁵⁵ Karavánszerű, sikeres matinéik vagy kisebb helyi rendezvényeik (például az 1909-től foganatosított „intim művészeti délutánjaik”) kivétel nélkül összművészeti célokat szolgáltak. Szerzőik maguk is aktívan részt vettek színpadi alkotókként vagy színikritikák szerzőiként, máskor művészeti tárlatok és koncertek tudósítóiként, testületileg pedig nem egy ízben ilyen rendezvények szervezőiként vagy társszervezőiként azon folyamatokban, melyek az 1910-es évek végén a különböző művészeti ágak egymást kölcsönösen (és ilyen formán hatékonyabban) megvilágítani képes potenciálját hirdették. Bár folyóirattervüket (elsődlegesen stabil anyagi háttér hiányában) nem sikerült megvalósítaniuk, szerteágazó tevékenységük, a magyar irodalmi mezőt felélénkítő szervezkedéseik mögött az irodalmi, művészeti és közvetetten nemzeti hagyományok termékeny újrafogalmazásának az igénye húzódott, mely elkerülhetetlenül a szélesebb, társadalmi modernizáció felé is nyitottnak mutatkozott.

IRODALOMJEGYZÉK

- ADY Endre: A Duk-duk-afférhoz. Válasz a Holnapnak, *Független Magyarország*, VII. évf., 1908. november 26.
- ADY Endre – Ady Lajosnak, in Hegyi Katalin – Vitályos László (szerk.): *Ady Endre levelezése II. 1908–1909*.
- ADY Endre: *Összes versek III.*, Budapest, Akadémiai–Argumentum, 1995.
- ANTAL Sándor: *Ady és Várad*, gépirat, OSZK Kézirattár, Emőd-hagyaték, Fond 395; illetve nyomtatásban, azonos címmel: Budapest, Madách Irodalmi Társaság, 2004.
- ANTAL Sándor: [cím nélkül – Előszó]. in *A Holnap*, Nagyvárad, Holnap Irodalmi Társaság, 1908.
- BABITS Mihály: Ady. Analízis, *Nyugat*, II. évf., 1909/13.

⁵⁵ „Ady Endre például *A műhelyben* címmel drámai jelenetet, *Urak – fölperzselte várban* címmel készülő színjátékából részletet jelentet meg. Balázs Bélával közösen egy Tündér Ilona-dráma elkészítését tervezi, sőt még a bemutatásra is szerződést köt. Balázs maga is ez idő tájt írja első drámáit, a *Doktor Szélpál Margit*, a misztériumok, *Az utolsó nap* és a *Halálos fiatalság* újabb és újabb változatait. Emőd Tamás Szirmai Alberttel közösen *Mézeskalács* címmel zenés játékot készít, Török Rezső társaságában színpadra írja Gárdonyi Géza *Ida regényét* és a *Két lány az utcán* című szatírát. [...] De Dutka Ákos is a *Léghajósok*, Juhász Gyula a *Szép csöndesen* című egyfelvonásossal, illetve az *Atalanta* librettójával, sőt Babits Mihály is a *Laodameia* és a *Második ének* elkészítésével kísérletet tesz a drámaformával.” Vö. Vilcsek Béla: A Holnap dráma- és színházeszménye, *Irodalomtörténet*, 75. évf., 1994/1–2. 46.

- BÁN Jenő – FARAGÓ József et al.: *Heten vagyunk*, Miskolc, Szelényi és Tsa könyvnyomdája, 1909.
- BOKA László: A Holnap 'kültagjai' és a karrier, in Biró Annamária – Boka László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálóok, Írócsoporthatások*, Nagyvárad–Budapest, Partium Kiadó–Reciti, 2014.
- BOKA László: „Az elsüllyedt utak”. Mindenség-keresés, belső vívódások és a kiúttalanság tapasztalata az Ady-életműben, in Boka László – Rózsafalvi Zsuzsanna (szerk.): *„Valaki útravált...” – Az úton levő és kiútkereső Ady Endre*, Budapest, OSZK – MMA Kiadó, 2019.
- BOKA László: „Sem rokona”? – egyediség, úttörőség és líratörténeti kölcsönhatások az Ady-életmű körül 1908 előtt, in Borbás Andrea – Nagy Réka (szerk.): *Az én testamentumom. Tanulmányok Ady Endréről*, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, PIM Studiolo, 2020.
- BOKA László: „Szellemi erupció” – és hadi készülődések, *Irodalomismeret*, XV. évf., 2016/4.
- EÖTVÖS Károly: [cím nélkül, Írók az irodalomról fejezetcím alatt], in *A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909.
- FENYŐ Miksa: Hadi készülődések, *Nyugat*, II. évf., 1909/1.
- HATVANY Lajos – Ady Endrének, in Hegyi Katalin – Vitályos László (szerk.): *Ady Endre levelezése II. 1908–1909*.
- HATVANY Lajos: A holnap, *Pesti Napló*, LIX. évf., 228. szám, 1908. szeptember 23.
- HATVANY Lajos: A nagyváradi holnaposok és a budapesti hírlaposok harca, *Huszedik Század*, XIX. évf., 1909/1.
- HORKAYNÉ [Herczeg Ferenc], Ellesett párbeszédék *Új Idők*, XIV. évf., 44. szám, 1908. október 25.
- HORVÁTH János: *Ady s a legújabb magyar lyra*, Budapest, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, 1910.
- IGNOTUS: Író és közönség, in uő: *Kísérletek*, Budapest, Nyugat, 1910.
- ILIA Mihály: A Nyugat és A Holnap programja, *Tiszatáj*, LXII. évf., 2008/11.
- JUHÁSZ Gyula: A Duk-duk affér után, *Független Magyarország*, VII. évf., 1908. november 22.
- JUHÁSZ Gyula: Irodalom és művészet, in: *Juhász Gyula Összes művei V. Prózaírói írások 1898–1917*, Budapest, Akadémiai, 1968.
- KEMÉNY Simon: A Holnap, *Nyugat*, I. évf., 1908/19.
- KENEDI Géza: Fagyöngyök. A Petőfi Társaság január 6-iki nagygyűlésén elhangzott előadás, *Az Újság*, 1909. január 10.
- KENEDI Géza: Kozmopolita irányzat veszedelme, in *A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909.
- KRÜGER Aladár: A Holnap, *Tiszántúl*, 1908. szeptember 12.
- KOVALOVSKZY Miklós: *Emlékezések Ady Endréről IV.*, Budapest, Akadémiai, 1990.
- MIKES Lajos: Jegyzetek a legújabb irodalomhoz, in *A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909.

- MAMUSICH József: A modern költők, *Bácskai Napló*, 1908. december 25.
- MANOJLOVITS Theodor: A Holnapról: lényege, céljai, *Függetlenség*, 1909. november 12.
- NÉMETH Ferenc: *Ady vonzaskörében. Todor Manojlović Nagyvárad, Temesvár és Arad között 1907–1910*, Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2012.
- N. PÁL József: *Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természete és következményei*, Jyväskylä–Pécs, University of Jyväskylä, 2008.
- ORBÓK Attila (szerk.): *Közös úton*, Kolozsvár, Fabritius Erik és Tsa, 1909.
- RÁKOSI Jenő: Holnaposokról és modernekről, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909.
- SCHÖPFLIN Aladár: A magyar író, *Nyugat*, I. évf., 1908/21.
- SCHÖPFLIN Aladár: Öregek és fiatalok, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909.
- SZABOLCSKA Mihály: Ma, holnap és holnapután, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909.
- SZÉNÁSI Zoltán: „Az irodalom hajdani bakói és koronaőrei”. A Nyugat és A Holnap fogadtatása, különös tekintettel a konzervatív kritikára, *Literatura*, XXXIX. évf., 2013/1.
- TÓTH Árpád: A Holnap új könyvéről, *Nyugat*, II. évf., 1909/12.
- VILCSEK Béla: A Holnap dráma- és színházeszménye, *Irodalomtörténet*, LXXV. évf., 1994/1–2.
- ZUBOLY [Bányai Elemér]: Előszó, in *A Budapesti Ujságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, Budapest, Korvin Testvérek Könyvnyomdája, 1909.